

PRINOS HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI

Nedavno je (1989) objelodanjena zanimljiva rasprava dvojice mađarskih znanstvenika o izvješću beogradskog biskupa fra Mateja Benlića što ga je uputio Svetom zboru za promicanje vjere (Sacra Congregatio de Propaganda fide) u Rimu, koju naši stariji pisci često zovu Vjeroplođnicom. Naime, Iván Borsa i István György Tóth objelodanili su spomenuto izvješće s tumačenjima pod naslovom *Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a torök hódoltság katolikusairól, 1651-1658*. Rasprava je objelodanjena u nizu *Levéltár közlemények*, br. 1, Budapest 1989. na stranicama 83-142. Na kraju rasprave otisnut je kratki sažetak na ruskom i njemačkom jeziku (str. 142). Rad je objelodanjen s oznakom kao povijesno vrelo (*Forrásközlés*). Sadržaj je složen od uvodnog dijela (83-88) u kojemu je opći prikaz Benličeva života i biskupske djelatnosti, a na kraju je pripćenje da je Iván Borsa dobio god. 1984. Benličevo spomenuto izvješće, a pomogle su i kraće pripomene T. Vanyó (Vanyói) Józsefa Borovija (Borovi). Redakciju izvješća obavio je István György Tóth koji je napisao i uvodni dio rada, te bilješke na temelju prepoznavanja zemljopisnih naziva (toponima) I. Borse. – Od str. 89-142. tekst izvješća je na talijanskom jeziku s nekoliko latinskih rečenica: *Incipit foeliciter visitatio mea fratris Mathei Benlich a Bagnaluca ordinis minorum regulis observantiae episcopi Belgradensis et vicarii apostolici in Ungaria inferiori sub Turcis 1651* (fol. 3 a, pag. 1). Pripominjem da je rad opskrbljen sa 314 bilježaka (neke su ponovljene, primjerice 11. i 304.). Dužnost mi je upozoriti na zanimljivost u tumačenju toponima: pisci znaju da su Višnjica (bilj. 13), Smederovo (bilj. 15) u Srbiji, Sarajevo (bilj. 163), Olovo (bilj. 52) u Bosni, ali nisam našao ni u jednom tumačenju hrvatskog toponima da je u Hrvatskoj. Pravednosti radi (stanovitoga ravnovjesja radi?) možda je trebalo spomenuti da su Garčin, Brod, Velika, Luč, Čadavica, Sikirevci, Motičina Donja, Našice i drugi koje spominju - doista bili, i danas su u Hrvatskoj. Treba se nadati da su propusti u tome uvjetovani manjkavostima i teškoćama u nabavci pravih zemljovida. Piscu, naime, u bilj. 12 (str. 89) pišu da im je temeljni priručnik u tumačenju toponima bio veliki *Pallas Lexicon* i podaci iz 1900. god. u Ugarskoj (no, ipak znaju za Jugoslaviju!).

Rukopis izvješća biskupa M. Benlića koji su pročitali spomenuti mađarski pisci I. Borsa i I. Gy. Tóth ima u svemu 54 fol. sa 104 stranice. Koliko se može utvrditi čitači i prepisivači su znalački i uredno obavili posao. Pripomena i tvrdnja nije bez temelja, jer su se spomenutim izvješćem služili brojni hrvatski povjesničari i pisci, primjerice J. Božitković, E. Fermendžin, J. Jelenić, J. Matasović, D. Mandić, F.E. Hoško, A. Sekulić i drugi. Mađarskim autorima nisu poznata imena i djela spomenutih pisaca, što se može zaključiti iz uvodnoga, proslovnog teksta, osim E. Fermendžina i njegova djela *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica* (Zagreb, 1892., 459, 470-474, 482-483). Koristili su se samo, uz mađarske (J. Karácsonyi, T. Vanyó, K. Juhasz, J. Szávai), djelima hrvatskih autora Đ. Kokše i M. Premroua (djela su im napisana na talijanskom).

Pripomena koju sam netom napisao uz rad mađarskih pisaca (do mene je stigao kao separat - *különlenyomat*) potiče na razmišljanja o dobroj i širokoj obaviještenosti znanstvenika budu li se prihvatili posla obradbe tekstova, pitanja i prosudbe iz prošlosti kada se hrvatska i ugarska povijest križala, prepletala, te se razvijala usporedno. Uvjerem sam, naime, da bi se brojni nesporednici, pa i nesnošljivosti izbjegli kad bismo, i ako bismo, bili upućeni u literaturu hrvatsku, dotično ugarsko-mađarsku. No, osobno mišljenje i razmišljanje neće odlučiti o pitanju koje se nameće, nego će jamačno znanstvene ustanove i povijesni zavodi poticati rješenje u Hrvatskoj i u Mađarskoj.

U uvodnom dijelu svoga rada I. Borsa i I. Gy. Tóth slijede biskupski put i pohod M. Benlića i priopćuju ga mađarskom čitatelju (manje vještoj talijanskoj jeziku). Sažeto, ali s nizom zanimljivih razmišljanja o ugarskim hajducima (*magyar hajdúk/haidoni Ungaró*). Budući da se o hajducima općenito govori na području ispod Dunava i Save čini se da je Banjalučanin M. Benlić utvrdio pogibelji koje mu na velikom biskupskom pohodu od Beograda preko Bača, Segedina do Lipe i Budima čine hajduci, posebna vrsta ljudi koja je bila uvjerena da svojim prepadima, nasiljima pa i razbojstvima olakšava položaj žiteljstva pod turskom upravom. Šteta što u mađarskoj literaturi nema značajnijih (ili barem nije doprila u naše strane) rasprava, niti raščlambi o spomenutoj društvenoj pojavnosti. Ističući atribut *magyar/Ungari/ungaresi* pisci ovoga rada takvu skupinu ljudi jamačno žele razlučiti od hajduka ispod Dunava i u Herceg-Bosni.

Pisao je biskup Benlić sasvim lijepo i uredno bačke toponime u svome izvješću *Vjeroplodnici*, primjerice fol. 20a (pag. 35), 20b (pag. 36), fol. 21a (pag. 37) i fol. 21b (pag. 38): Bač/Bach/Baç, Bač, Sombor/*Sompor*, Jankovac/*Jancouaz*, Baja /*Baia*, Subotica, Martonoš/*Martonos* i Segedin, Bukin/*Buchino*, Kolut/*Collut*, Bajmak/*Baimach*, Đurđin/*Gurgino*, Santovo /*Santouo*, Gara; Gradovrh/*Gradouuarh* (il convento di Sancta Maria di Gradouuarh). Budući da su se I. Borsa i I. Gy. Tóth odlučili zemljopisna imena protumačiti na mađarskom i prema negdašnjoj oblasnoj županijskoj podjeli pa i kotarskoj, učinili su niz propusta; primjerice: *Bajmok* je doista bio u Bačko-bodroškoj županiji, ali u subotičkom kotaru (bilj. 131) baš kao što je *Đurđin* (ni danas nije pustara!) bio sastavni dio širega, gospodarsko-ratarskog područja Subotice (bilj. 132).

Benlić u izvješću *Vjeroplodnici* o Baču, Bačkoj i crkvenoj oblasti vrlo dobro znade da je "*Baç forteza bona e forte dalla Christianità* (fol. 20a, pag. 35), *Baccha è un paese tra fiumi Danubio et Tibischo (...), paese è sotto la jurisdittione di archivescovo Colocense in temporalibus et in spiritualibus* (fol. 20b, pag. 36). Uostalom, o krizmama Benličevima na području Bačko-kaločke nadbiskupije zabilježili su podatke svi koji su se bavili poviješću onoga područja (usp. A. Sekulić, *Bački Hrvati*. Zagreb, 1981., 44, 54, 112). Benlić i na drugim našim narodnim područjima kroz koja je prošao na svome putu ispisuje hrvatske toponime: Velika, Brod, Garčin, Kutjevo/*Cutiona*, Trnava/*Tarnava*, Martinci/*Martinouzi*, Mikanovci/*Michanouzi*, Vrbica/*Varbiza*, Morović/*Morouich*, Luč/*Luc/Lucz*, itd. Mađarski pisci koji su pročitali i objelodanili Benličevo izvješće nastojali su - kako je spomenuto -

protumačiti hrvatske toponime svojim mađarskim čitateljima, nisu uvijek uspješno locirali mjesta, a učinili su i stanovite propuste, kao primjerice u bilj. 53 kada tumačeći *convento di Piombo* dobro pripominju da se radi o franjevačkom samostanu u Olovu, ali su grubo pogriješili u tvrdnji da je Benlić *srpsku* riječ olovo preveo na talijanski (*Olovo* olmot jelent szerbül, *eszta forditotta Benlich olaszra*). Pisci valjda ne znaju da Olovo nije bilo ni u Benličevo doba srpsko naselje, a ni kasnije. Nije prikladno Benliču pripisati prijevod toponima Olovo na talijanski, jer im je sigurno u čitanju arhivske građe poznato da je to učinjeno prije.

Čini mi se potrebnim da u skromnim okvirima ovoga prikaza upozorim na sljedeće misli koje nameće rad spomenutih mađarskih pisaca. Naime, I. Borsa i I. Gy. Tóth u uvodnom dijelu svoga rada ističu kako je posljedica turskih osvajanja i uprave bila zanemarivanje ugarske oblasne, pokrajinske županijske diobe područja kroz koja je prolazio beogradski biskup M. Benlić (str. 88), to su istakli i u bilj. 33 (str. 94). Međutim, kao redovnik goleme franjevačke redodržave Bosne Srebrene nije Benlić ni čutio potrebu isticati međe koje su naši franjevci u dušobrižništvu među našim raseljenim svijetom odavno prevladali. Naši ljudi ni u tursko doba nisu odlazili sa starinskih ognjišta: nisu ni imali kamo se sklanjati, jer im je od starine Podunavlje (Bačka, Srijem, Slavonija) bilo djedovina. Za razliku od ugarskog žiteljstva koje, kasnije naseljava područje buduće južne Ugarske, dugo se nije ustalilo u naseljima (skoro dva stoljeća), a kad je zaprijetila turska sila, povukli su se na sjever, u središnje dijelove Ugarske. Kasnije će naš svijet (najčešće pod vodstvom franjevaca) doselidbama "osvježiti" pučanstvo u Bačkoj, Slavoniji i Srijemu. Među njima su djelovali franjevci (Benlić je na svome biskupskom pohodu zaredio 25 svećenika, 22 su bili franjevci, samo 3 biskupijski svećenici) koji su svojim hrvatskim jezikom obavljali svoje dušobrižništvo. Htio bih opet istaći (i zamjeriti!) što pisci ne znaju za hrvatski jezik nego samo "srpski" pa im je i žao što se "raširio" u tursko doba (menyire elterjedt a szerb nyelv ..., str. 88). Držim da je "neukusno" nazivati hrvatski, katolički svijet "Racima" (rácok, str. 88).

Meni se posebice nameće pitanje nakon čitanja Benličeva izvješća i rada I. Borse i I. Gy. Tótha, kako to, da naš franjevac M. Benlić sedam godina svoga biskupstva provodi na području gdje su ustanovljene, uređene crkvene pokrajine, primjerice: Bačko-kaločka nadbiskupija, Čanadska i Pečujska biskupija, Budimska crkvena pokrajina, a on krizma, zareduje svećenike, uređuje crkvena pitanja i ne susreće se ni s jednim crkvenim poglavarom? Propovijeda, ispovijeda, putuje izložen pogibeljima, nespোরазумима s turskim glavarima - naš čovjek, bosanski franjevac, bez posjeda, nesiguran za svagdašnje životne potrebe? Pitanje; pitanja. A sve se zbraja u jedno: čiji su spomenuti krajevi kroz koje je Benlić prolazio zbiljski, istinski bili? Čiji? Benličevo je izvješće svjedočanstvo o tome. Makar pročitano jednostavno, bez znanstvenih pomagala. U tome vidim značenje i vrijednost rada o kojemu sam nanizao nekoliko misli.

Ante Sekulić